

ETIČKI ASPEKTI IZVJEŠTAVANJA O NACIONALNIM MANJINAMA

Gordana Vilović

29. septembar 2004.

Tekst je preuzet iz Regionalnog glasnika za kulturu manjinskih prava i međuetničku toleranciju (www.mediaplan.ba ili www.stina.hr)

U Hrvatskoj već više od jednog desetljeća traju rasprave o etici o medijima. Svi su suglasni kako je stanje loše. Pažljivi medijski analitičari zaključuju da je situacija ipak znatno bolja od vremena 'ni rata – ni mira' devedesetih. Tada su jasne poruke medijskog promicanja nacionalne netrpeljivosti bile sasvim prirodne i dnevna pojava. Bilo je to vrijeme, sasvim neopterećeno medijskom etikom, a rat, razaranja, stotine tisuća izbjeglica i prognanika, borba za hrvatsku neovisnost – bile su tek isprike za većinske, državne medije. Uostalom, zar i današnji sudski procesi bjelodano ne pokazuju, koliko su tadašnji pozivi za javni odstrijel nacionalno 'nepoćudnih' bili rezultatom sustavne medijske neetičnosti i neprofesionalnosti. Riječju, u jednom dijelu medija nisu se poštovala ni elementarna prava čovjeka, osobito pripadnika srpske nacionalne manjine. To je vrijeme iza nas, kao i govor mržnje koji je 1990. gotovo preko noći postao sastavnicom izvještavanja, a prilično dugo se povlačio iz dnevne uporabe. Početak ozbiljnog uočavanja etičkih problema u hrvatskim medijima bio je Vladin apel medijima sredinom 1997. godine kada su hrvatski političari uvidjeli da su se neki novinari provladinih listova 'oteli kontroli', te su im uputili poziv na uporabu izričaja utemeljenog na toleranciji, umjerenosti i suživotu.

Etičnih incidenata dakako ima, ali su tonovi nacionalne netrpeljivosti i politički nekorektan jezik daleko rjeđi, barem u glavnim dnevnim i tjednim novinama, koje dolaze do manjina. I reagiranja na pojave neetičnosti nisu svedena samo na izvještaje i izjave Hrvatskog helsinškog odbora, Građanskog odbora za ljudska prava. *Feral Tribunea* i *Novog lista*. Naime, donedavno nezamislivo, danas se i s najviših političkih funkcija mogu čuti kritičke reakcije o sporadičnim pokušajima poticanja na nacionalnu snošljivost. U uporabi je drugačiji politički jezik, pa su i reagiranja na slučajeve novinarskog

neprofesionalizma, brzopletosti, neodmjerenosti i loših uredničkih poteze - uvjerljivija i češća.

Novinarska etika i izvještavanje o nacionalnim manjinama

Što je etika? Najčešći i najkraći odgovori su dobro, krijepost, poštenje, pravednost, odgovornost, vrlina, čestitost, vrijednost, moralni red, ćudorednost. Etika kao filozofijska disciplina, jest znanje o moralu sa zadaćom da nas upozna što je moral i koje su njegove komponente, te da zauzme stav prema postojećoj moralnoj praksi. Svako zvanje, pa tako i novinarsko ima svoja etička načela. Pitanje je samo kako je i kada novinari primjenjuju i koliko im je ona sastavni dio svakodnevnog obavljanja posla. Kad govorimo o izvještavanju o nacionalnim manjinama, promišljanje o etičkim načelima spada u jednu od najvažnijih preduvjeta dosljednog profesionalnog novinarstva. Pri tom su korektnost i uravnoteženost, nužne pretpostavke etičnog pristupa problemu, događaju ili osobi. Osjećaj sućuti spram žrtava posebno kad je riječ o svim etničkim manjinama, sastavni je dio novinarske etike. O tome koliko je važno da novinari njeguju humanizam u vlastitoj osobi govori novinar Danko Plevnik koji smatra da je humanizam «temelj sposobnosti za prihvaćanje i primjenjivanje profesionalne etike» te da «sporadično i prigodno apliciranje etičkih normi» predstavlja «profesionalni krah». Prihvaćajući ovu Plevnikovu preporuku kao opće mjesto u prigodi izvještavanja o osjetljivim pitanjima manjina, valja podsjetiti da upravo nedosljednost novinara u prakticiranju etičnosti dovodi do redovitog pojačavanja stereotipa i širenja predrasuda. Novinski naslovi poput onih o Romima kao kradljivcima, silovateljima ili o Ukrajinkama kao ženama sumnjivih poslova upravo proizlaze iz površnog pristupa opterećenog stereotipijama koje znaju promicati mediji.

Manjine zaslužuju, u najmanju ruku, dodatnu osjetljivost i pristup kao i bilo kojoj većini u društvu. Ili kao što svjetski komunikolog McQuail piše, elementi medijske etike koje bi svaki novinar trebao promišljati, a jednaki su za sve kategorije su: istinitost, čestitost, nepristranost, poštenje, poštovanje osobnosti, neovisnost o pojedinim interesima, odgovornost prema društvenim dobrima, poštovanje zakona, moral, pristojnost i dobar ukus. No, često nas i sam, površan, pogled na neke novinske naslove i tekstove, pokazuje upravo suprotno kad je riječ o etničkim manjinama. Slično mišljenje dijeli većina teoretičara medijske etike, a zanimljivo određenje «etičke razboritosti» kao

pomoć novinarima u valjanom pristupu manjinama promiču Patterson i Wilkins.* Oni inzistiraju na dostojanstvu svih osoba, reciprocitetu (kako meni tako i drugima), točnosti dostatnosti podataka, upornosti (doći do svih izvora), pravednosti i poštovanju različitosti. Pravila «etičke razboritosti» svakako mogu pomoći novinarima da lakše donose odluke u svakodnevnom poslu, ali ne mogu razriješiti – vrlo često – vidljivu pristranost i otvorenu nekorektnost prema pripadnicima određenih manjinskih grupa. Uostalom, i za promjenu stava potrebno je vrijeme, a najvažnija je, kao što piše američki teoretičar Merrill, **iskrena namjera** da se sustavno promišlja o medijskoj etici.

Najčešća narušavanja etičkih načela u medijima većine

Vrlo često u medijima većine uočavaju se najteži oblici narušavanja etičnosti. U slučajevima nacionalnih manjina, oblici narušavanja etičnosti mogu se svesti na pet najčešćih:

- 1) svjesno prešućivanje činjenica,
- 2) svjesno iznošenje i prenošenje predrasuda,
- 3) svjesno izbjegavanje sagledavanja svih strana u sukobu,
- 4) korištenje politički nekorektnog jezika,
- 5) svjesno promicanje netolerancije i nesnošljivosti.

Namjerno i svjesno prešućivanje činjenica zapravo je neistinito izvještavanje. Vrlo često u sukobima ili nesuglasjima pripadnika manjinskog naroda i većinskog naroda zamjećuje se nedostatak volje za istraživanjem važnih činjenica koji bi mogle dati drukčije svjetlo na određeni problem ili kadšto povoljniji za pripadnika manjine. U hrvatskim redakcijama većinskih nacionalnih medija, zanemariv je broj – primjerice Roma – koji bi svojim izvještavanjem zasigurno mogli unijeti potrebnu ravnotežu pri izvještavanju o problemima života, socijalnog i društvenog statusa te nacionalne manjine. Ne čudi stoga što u zemljama gdje su Romi značajna manjina kao primjerice u Mađarskoj, novinari romske narodnosti prolaze različite dodatne novinarske obrazovne cikluse da bi radili u nacionalnim medijima u kojima mogu pridonijeti uravnoteženom pristupu praćenja događaja i života ne samo svoje manjine nego i većinskog naroda.

Svjesno iznošenje predrasuda je svojstveno promicanju neetičnosti u većinskim medijima kad su posrijedi manjine. Takvih nespretnosti i vrlo neugodnih rečeničnih sklopova ili redakcijskih oprema listova bilo je u hrvatskoj prošlosti velik broj. Danas je rjeđe, ali svejedno, predstavnici Hrvatskog helsinškog odbora i danas će izdvojiti kao problem «konfliktne opreme» nekih tekstova o manjinama. Naslov «Šef policije: Lokalni Srbi su prijavili i psuju» jest ishitren naslov, osobito ako nije imenovana osoba koja je to izrekla – barem ne u samom tekstu. Osim toga, dodatno opterećuje ionako bremenite međunacionalne odnose ako je napisana u kontekstu teškoća života u Vukovara. Novinar, svakako ne treba skrivati istinu, ali mora biti korektan i napisati tko je takvo što javno izrekao. Od novinara se očekuje da u svojem komentaru, uz pretpostavku da je rečenica izrečena, objasni glupost generaliziranja i donošenja paušalnih ocjena jednog državnog službenika i k tome osobe koja brine za javni red i mir!

Svjesno izbjegavanje sagledavanja svih strana u sukobu je treći oblik narušavanja etičnosti prigodom izvještavanja o manjinama. Školski primjer takvog slučaja bilo je opisivanje slučaja segregacije romske djece u školama Međimurja. Lokalni list, redovito je pratio eskalaciju sukoba većinske hrvatske djece i njihovih roditelja s djecom Romima. Ne treba biti veliki medijski znalac da se uoči da je dano daleko više prostora i prilike da izraze svoje mišljenje «ugrožena» hrvatska strana u odnosu na Rome. Tko je zapravo onda «ugrožena» strana?!

Korištenje politički nekorektnog jezika također je tipičan oblik narušavanja etičnosti kod prikazivanja manjinskih naroda. Koristiti izraze Cigani umjesto Romi, Šiptari umjesto Albanci, Muslimani umjesto Bošnjaci, danas znači biti politički nekorektan. Prijepori postoje oko upotrebe navedenih termina, jer postoje mišljenja da to i nije velika greška korištenja nekorektnog jezika ako «oni» sami sebe tako nazivaju. Možda «oni» mogu sebe tako nazivati, ali korektan novinarski pristup zahtijeva elementarno poštovanje službenog nazivlja. I dakako, izbjegavanje svega što može nanijeti uvredu pripadnicima pojedinih manjinskih naroda.

Etička razboritost novinaru nalaže da u svim tekstovima i priložima paze na promicanje tolerancije i jezika snošljivosti, osobito u sredinama koje se još uvijek oporavljaju od posljedica rata i međunacionalnih sukoba. Primjera za to je niz. Primjerice sukob srpske i hrvatske pučkoškolske djece u Belom Manastiru, koji su političari koristiti

u svoje sebične političke svrhe. Uloga novinara jest istražiti pozadinu sukoba bez emocija i strasti i razotkriti političke zloporabe sukoba.

U hrvatskim većinskim medijima etika pri izvještavanju o manjinama narušava se najčešće u slučajevima kad su manjine u prvom planu zbog tragičnih događaja ili ekscesnih situacija. Dobra vijest i nije vijest, pa se takvi tragični i nemili događaju maksimalno eksploatiraju i nerijetko završavaju širenjem predrasuda ili stavova o «njima» kao manje vrijednima ili «suštinski» lošim ljudima. Pri tom se redovito događa da je oprema teksta neprimjerena i etički upitna, te da ne odgovora onome što donosi tekst. Komentari znaju katkada prelaziti okvire elementarne pristojnosti. I kao zaključak, najveća šteta za etički dvojbene tekstove o pripadnicima manjina jest ta što to čita, sluša ili gleda najveći broj većinskog naroda.

Na kraju ovoga prikaza načina neetičnog praćenja manjinskih naroda, njihova života i problema, nadaje se nekoliko zaključaka:

- manjinama ne treba pozitivna diskriminacija u medijima nego korektno pokrivanje događaja
- novinari i posebno urednici većinskih medija moraju pokazati znatno više osjetljivosti za manjine, ali i kritičnosti spram bijelodanih grešaka u praćenju manjina
- mladim novinarima – pripadnicima većinskog ili manjinskih naroda – valja omogućiti dodatno obrazovanje za korektnije i poštenije izvještavanje o manjinama.

* Šire o problematici etike i novinarstva vidi u: Malović Stjepan, Vilović Gordana, Ricchiardi Sherry "Etika novinarstva", Izvori, Zagreb, 1998; Vilović Gordana "Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999-2000, Fakultet političkih znanosti Biblioteka Politička misao, Hrvatska politologija, 2004; Patterson Philip, Wilkins Lee "Media Ethics: Issues and Cases" Wm. C. Brown Publishers, Dubuque, 1990; Merrill John C. "Journalism Ethics: Philosophical Foundations for News Media" , St. Martin' s Press, New York, 1997.

Dr. Gordana Vilović je predavač na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, odsjek žurnalistika i voditelj ureda Freedom Foruma u Hrvatskoj.